

Киікбай Ә.А.

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ИСЛАМ ДІНІНІҢ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІ МЕН ОЛАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІНЕ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ СИПАТТАМА

Аннотация

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы дәстүрлі ислам дінінің құндылықтарын насихаттайтын және ілімімен қаруландыратын білім беру мекемелерінің қалай құрылуына тоқталған. Солмен қатар Қазақстан-Мысыр ислам мәдениеті университетінің әкімшілік басшылық құрамының тағайындалуы қарастырылған. Және де оқу орынның талапкерлерге бөлінетін гранттарының санын қамқоршылар алқасы кеңесінің шешімімен бекітілетіні, оқу үрдісінің жабдықталуы да қамтылған.

Еліміздегі Ислам институтының және мешіттер мен медреселердің оқу бағдарламаларымен атқаратын іс-шараларына сипаттама жасалды. Аталған мекемелерді бітірген кадрлардың қоғамдағы қызметімен маңыздылығын олардың дәстүрлі емес діни ұйымдарға қаншалықты қарсы тұрып бере алатын қауқарының бар екендігі тұжымырдалған.

Түйін сөздер: суффа, медресе, фикһ, қадір түні, мәуліт, хадис, тапсір, тәжуид, ахлак, ақида.

Киікбай Ә.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан

СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАДИЦИОННЫХ ИСЛАМСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ И ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

Данная статья посвящена созданию образовательных учреждений в Республике Казахстан, которые пропагандируют и внедряют ценности традиционного ислама. Также рассмотрена назначение административный состав Казахско-египетского университета исламской культуры и количество грантов, выделяемых университетом абитуриентам, утверждается Попечительским советом, а также оборудованием учебного процесса.

Описана деятельность Исламского института страны и учебные планы мечетей и медресе. Важность выпускников этих институтов в обществе основана на их способности противостоять нетрадиционным религиозным организациям.

Ключевые слова: суффа, медресе, фикһ, лейлат аль-кадр, мавлид, хадис, тапсир, таджвид, мораль, ақида.

Kiikbay A.A.

al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

SOCIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF TRADITIONAL ISLAMIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THEIR ACTIVITIES IN KAZAKHSTAN SOCIETY

Abstract

This article is devoted to the creation of educational institutions in the Republic of Kazakhstan that promote and implement the values of traditional Islam. Also considered is the appointment of the administrative structure of the Kazakh-Egyptian University of Islamic culture and the number of grants allocated by the University to applicants, approved by the Board of Trustees, as well as the equipment of the educational process.

The article describes the activities of the Islamic Institute of the country and the curricula of mosques and madrassas. The importance of graduates of these institutions in society is based on their ability to resist non-traditional religious organizations.

Keywords: suffa, madrasah, fiqh, leylat al-Qadr, mawlid, hadith, tapsir, tajwid, morality, aqida.

Қазақстан қоғамындағы діни білім беру мекемелері тарихи қалыптасқан, ислам дінінің сунниттік бағыты мен христиан дінінің православиелік бағыттары болып табылатыны белгілі. Қоғамдағы аталған діндердің халықты діни сауаттандыру мақсатында жүргізіліп жатқан іс-шараларын зерттеу қажеттілігі туындап отыр. Қазақстан қоғамындағы бүгінгі күнгі ислам дінінің ілімі мен білімін қоғамда таратушы, насихаттаушы, қоғамның діни сауатын көтеруге өзіндік үлкен үлес қосушы университет пен институттарын, мешіттер мен медреселердің жұмысын талдамас бұрын, медресенің шығуына тоқталсақ.

Осы күнгі Ислам әлеміндегі оқу орындардың негізі сонау пайғамбармыз Мұхаммед (с.ғ.с.) дәуіріндегі қарапайым Суффа мен медресеге дейінгі оқу ошақтарында және түрлі деңгейдегі медреселерде қаланды. Теңіз – тамшыдан құралғаны секілді, ислам білімі мен ғылымы да, ғылымда терең, ойшыл шоқтығы биік ғалымдардың еңбегі мен қаланды [1; 12 б.].

Адамзат тарихына зер салар болсақ, ешбір мемлекет пен қоғамның білім мен ғылым, тәрбие саласына көңіл бөлмеген кездері болған емес. Қоғамның рухани және материалдық қажеттіліктерін өтеп, адам өмірін жақсарта түсуге қай халық болса да өз мүмкіндігінше назар аударған. Ислам дінінде білім мен тәрбие беру саласының мекемесі медресе деген атпен танылған. Ол адамзатқа қалтқысыз қызмет ететін таза жүректі азаматтар тәрбиелеп, қажетті ілім беретін білім ошағы болған. «Медресенің» тілдік мағынасына келсек, араб тіліндегі «дараса» — «сабақ оқу, дәріс алу» деген түбірден туындайды. «Дәріс» сөзінің бүгінгі қазақ тілінің лексикасынан берік орын алғандығы мәлім. Сонда «медресе» «дәріс оқытылатын жер» деген мағынаны білдіреді. Ал кеңірек алып қарасақ, бұл терминге «мұсылман елдеріндегі орта және жоғары білім беретін білім ордасының жалпы атауы» деген анықтама беруге болады. Алпауыт Батыстық және Шығыстық дәстүрлі емес діни ұйымдардың жетегінде кетпеу үшін, Қазақстан халқын діни сауаттандырудағы дәстүрлі ислам діни мекемелерінің оқу-ағарту, істерінің маңызы зор.

Еліміздегі Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының діни университет пен институт, ғылыми-зерттеу институттарын заман талабына сай жетілдіру, діни медреселердің саны мен сапасын арттыруды басты назарына алуының бір мәні осында жатыр. Осы ниетпен бүгінге дейін Ислам дінін тереңдеп оқытатын заманауи Нұр-Мұбарак Египет Ислам мәдениеті университеті, имамдардың білімін жетілдіруді мақсат ететін Алматы Ислам институты, ірі мешіттер жанынан діни сауат ашу курстары және облыс орталықтарынан орта білім беретін 9 діни медресе және 1 қарилар (Құран кітабын толық жаттатқан адам) орталығын ашуға қол жеткізді [2; 8 б.].

Атап отырған қоғамымыздағы діни мекемелердің ашылуын және сол мекемелердегі оқылатын діни және дүниелік пәндерді, солмен бірге дәріс оқушылардың білімі мен біліктілігіне және осы мекемелерден қанша маман бітіріп, өз мамандығымен қызметін атқарып жатқанын келтіре кетейік. Ислам діни білім беру мекемелерінің ішіндегі еліміздегі шоқтығы биік болып табылатын «Нұр-Мұбарак Египет Ислам мәдениеті университетінің» қоғамға сіңіріп отырған еңбегін егжей-тегжей сипаттасақ.

Қазақстандағы жоғары білімді имамдар, исламтанушылар дайындайтын бірегей оқу орны. Сондай-ақ ол заман талабына сай дінтанушылар, араб тілі мен әдебиетінің оқытушыларын, аудармашылар, аймақтанушыларды да даярлайды. Оқу орнын салу 1993 ж. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Египетке сапары кезінде — екі мемлекет президенттерінің кездесуінде келісілген. Ол үшін Алматыдан 6 гектар жер бөлінді. 1993 ж. 16 маусымда Н.Ә. Назарбаев пен Египет Араб Республикасы Уақыфтар министрі Мұхамед әл-Махжубтың университет қалашығының іргетасын қалау рәсімі өтті. Екі ел басшыларының қолдауымен дүниеге келгендіктен оқу орны Нұр-Мұбарак университеті деп аталды. Әйтсе де бірінші кезеңі біткенімен есігіне құлып салынып, біраз жыл тұрып қалды.

2000 ж. Қазақстан мұсылмандарының III құрылтайы қарсаңында Елбасы Н.Ә. Назарбаев Әбсаттар қажы Дербісәліні қабылдады. Қабылдауда Әбсаттар қажы Дербісәлі республикамызда дін мамандарын дайындау қажеттігін алға тарта отырып, университет құрылысының 1-кезеңі біткенін, соған байланысты Нұр-Мұбарак университетін Қазақстан Мемлекетінің Діни Басқармасына (ҚМДБ) беруге көмектесу туралы өтінішін жеткізді. Президент бұл өтінішті түсіністікпен қабылдап, Мысырға арнаулы үкімет делегациясын жіберді. Келіссөз нәтижесінде

Мысыр елі университетті діни басқармаға беруге және университет құрылысының 2-кезеңін де салуға келісім берді.

Сөйтіп Нұр-Мұбарак Египет Ислам мәдениеті университеті — Египет Араб Республикасы (ЕАР) мен Қазақстан Республикасының үкіметтері арасындағы келісімге сәйкес ашылды. Келісім ҚР Парламентінде ратификацияланып, 2003 ж. 2 шілдесінде Н.Ә. Назарбаевтың №460-11 ҚРЗ үкімімен бекітілген соң заңды күшіне енді.

Келісімді Египет Араб Республикасының президенті Мұхаммед Хұсни Мұбаракта 2003 ж. өзінің №215 бұйрығымен бекітті.

Оқу орнына ҚР Білім және ғылым министрлігінің лицензиясы берілді. Мемлекеттік аттестаттаудан өтті.

Оқу орнында зәулім мешіт, мәжіліс залы, дәрісханалар, компьютер, лингофон кабинеттері, бай кітап қоры бар кітапхана жұмыс істейді. Білім ордасында республикамыздың белгілі профессор-оқытушыларымен қатар, Египеттің де көрнекті ғалымдары, білікті исламтанушы, араб филологиясының мамандары дәріс береді. Екі мемлекеттің үкіметаралық келісіміне сәйкес құрылған Қамқоршылар алқасы шешімімен университет жарғысы бекітіліп, 2001 жылдың 1 қыркүйегінен сабақты бастау туралы шешім қабылданды.

Қамқоршылар алқасына төмендегілер кіреді.

ҚР жағынан:

1. ҚР Білім және ғылым министрі – тең төраға;
2. ҚР дін істері агенттігі төрағасы – тең төраға;
3. ҚМДБ-ның төрағасы, Бас мүфти – мүше;
4. ҚР Мәдениет министрі – мүше;
5. Алматы қаласының әкімі – мүше;
6. ҚР Сыртқы істер Вице-министрі – мүше;
7. ҚР-ның ЕАР-дағы Төтенше және өкілетті елшісі – мүше;
8. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дің ректоры – мүше;
9. Абылай хан атындағы Халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің ректоры – мүше.

ЕАР тарапынан:

1. ЕАР-дың уақыфтар министрі – тең төраға;
2. ЕАР-дың мүфтиі — мүше;
3. Әл-Әзһар университетінің ректоры — мүше;
4. Әл-Әзһардың өкілі — мүше;
5. Каир университетінің ректоры — мүше;
6. ЕАР-дың ҚР-дағы Төтенше және өкілетті елшісі – мүше;
7. ЕАР Уақыфтар министрінің қарауына орай үш көрнекті қоғам қайраткерлері — мүше.

Оқу орны ҚР-ның заңдары, екі ел үкіметтерінің университетке байланысты келісімі және өз жарғысы негізінде жұмыс істейді.

Оған жалпы басшылық ету мен қызметін үйлестіретін Қамқоршылар кеңесінің құзіретіне қаржы мәселесін шешу, мәдени, білім беру жүйесін саясатын қалыптастыру кіреді.

2013 жылға дейін Қамқоршылар кеңесінің төрт рет отырысы өтіп (2001, 2006, 2010, 2012), онда оқу орнында оқытылатын мамандықтар, университеттің ішкі ережелері, жалпы саясаты, құрылысы, қаржылық жағдайы, гранттар бөлу және т.б. мәселелер қаралып, маңызды шешімдер қабылданды.

Оқу орнының қалыптасуына ЕАР-ның Уақыфтар министрі, Дін жөніндегі жоғарғы кеңестің төрағасы Махмұд Хамди Зақзұқ үлкен үлес қосты.

Үкіметаралық келісімге сәйкес оқу орнының құрылымы айқындалып, университет ректоры мен проректорын Қамқоршылар кеңесі тағайындайды. Ректор ЕАР-ның азаматы, проректор ҚР-ның азаматы болуы шарт. Қамқоршылар кеңесінің шешімімен университеттің тұңғыш ректоры болып академик Махмұд Фаһми Хижази, проректоры болып филология ғылымдарының докторы, профессор Шамшәдин Керім тағайындалды [3; 10-12 бб.].

Дегенмен бүгінгі таңда «Нұр-Мұбарак» оқу орнының атауы Қазақстан-Мысыр ислам мәдениеті университеті болып өзгертілді. Мұндай шешім 2018 жылғы сегізінші қыркүйекте Каир қаласында өткен, «Нұр-Мұбарак» университеті Қамқоршылар Кеңесінің жетінші отырысында қабылданды [4].

Оқу орнында «Дін негіздерін және ислам құқықтану», «Араб филологиясы және ислам өркениеті» және «Шариғат» факультеттері бар. Қазір университетте 57 қазақстандық, 17

мысырлық оқытушылар сабақ береді, оның 6-ы ғылым докторлары, 21-і PhD докторы мен 16 ғылым кандидаттары.

Египеттік ұстаздар әл-Әзһар, Каир, Александрия, айн-Шамс университеттерінен арнайы жіберілген белгілі мамандар.

Сөйтіп университетте республикамызда алғаш рет исламтанушы, имам- хатыб мамандарын дайындау қолға алынды. Исламтану мамандығының төрт жылға арналған оқу жоспары жасалынып, бекітілді. Онда мамандық беруде бітірушілердің имам болып, дін саласында қызмет атқаратындығы ескеріліп, Құран Кәрім, хадистану (Ислам білімінің екінші қайнар көзі Пайғамбар өсиеттерін зерттеу), фикһ (шариғи құқық), уағыз-хатыб (ислам діни ілімін насихаттаушы) т.б. пәндерге көп орын бөлінген. Жоғары курстарда студенттер араб тілінде өтетін пәндерді терең игеріп кетуі үшін араб тіліне 1-курстан-ақ көбірек сағаттар бөлінді. Студенттердің тілді игеруіне оқу бағдарламасында барынша мүмкіндік жасалды. Осы мамандық бойынша университетті бітірген студенттер саны: 2004 ж. 24, 2005 ж. 38, 2006 ж. 21, 2007 ж. 24, 2008 ж. 32, 2009 ж. 31, 2010 ж. 36 түлектер бітіріп шықты. Осы деректерден қоғамның сұранысқа сәйкес жылдан-жылға студенттердің саны артып отырғанын байқау қиын емес. Олардың дені республикамыздың түкпір-түкпіріндегі мешіттерде діни қызметтер атқаруда. Сондай-ақ «Аударма ісі», «Шетел тілі: екі шетел тілі», «Дінтану» мамандықтары бойынша да түлектер бітіріп, әр түрлі қызмет етуде. Жалпы осы кезге дейін университетті 300-ден астам азамат бітіріп шықты.

Университет жыл сайын үздік студенттерін Каирдегі араб тілі орталығына қысқа мерзімдік тіл машықтануға жіберіп отырады. Оқу орны Оқу үдісін одан әрі дамыту мақсатында Египеттің әл-Миния, Каир, Александрия, айн-Шамс университеттерімен екі жақты ынтымақтастық келісім жасасқан.

Оқу жоспарындағы II — III курстың жазғы сессиясынан кейінгі өндірістік практикасын студенттердің мешіттерде өткізуі де жолға қойылған.

Оқу орнының мешіті Алматы қаласындағы үлкендігі жағынан екінші ғибадат орны. Онда жаназа шығару, неке қию ғана емес, тек студенттердің практикалық сабақтары және ғибадаттар өткізіледі. Жұма, айт және тарауих намаздары кезінде жалпы көпшілікке есік ашылады. Жұма күндері қазақ тілінде діни уағыз айтылады, осы сала бойынша студенттер машықтанады. Діни мерекелер: Құрбан айт, Қадір түні, Мәуліт (Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) туған күні), т.б. мерекелерді атап өту дәстүрге айналған.

Оқу орнында студенттердің білікті маман болып шығуына, жан-жақты білім алуына толық жағдай жасалған. Соның бірі - университет кітапханасы. Оның құрылуымен кітапханада қазақ, орыс, араб тіліндегі көркем әдебиеттер, оқу құралдары, қазақ және араб ғұламаларының шығармалары, ғылыми-танымдық әдебиеттер, діни кітаптар, яғни жазба дүниелердің үлкен қоры жинақталған. Университетте студенттердің білімін арттыру, араб тілін тез игеруге деген ізденісіне жол ашу мақсатында кітаптардан өзге, мол диск қоры да жинақталған. Университетте оқығысы келетін және дәріс алып жатқан студенттердің күн санап көбеюіне байланысты, олардың тұратын жерлерін шешу мақсатында студенттер жатақханасын салу қолға алынбақ.

2010 ж. алғашқы магистранттар диплом алып шықты. Магистрантураны аяқтағаннан кейін ары қарай жалғастыруға 2012 ж. бастап докторантура ашылып өз жұмысын атқару үстінде [3; 13-15 бб.].

Қоғамда өзіндік орны бар Қазақстан-Мысыр ислам мәдениеті университетінің Қазақстан қоғамының діни сауатын көтеруге сүбелі еңбек қосып жатқанын көруге болады. Халықты діни ағартушылық мәселесін шешуде, осы діни оқу орны айтарлықтай нәтижелі жеміс береді деген ойдамыз. Республикалық имамдардың білімін жетілдірудегі Ислам институтындағы атқарылып отырған қызметтер зор.

Республикалық Имамдардың Білімін Жетілдіру Ислам Институты – Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының бастамасымен және Ислам даму банкінің қаржылық қолдауымен ашылған. (2002 ж. 10 сәуірде Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігінде №4741900 ДБ тіркеу нөмірі бойынша «Жоғары мамандық білім мекемесі» ретінде тіркелген).

Институттың негізгі мақсаты еліміздегі дін саласында қызмет атқарып жүрген имамдардың білімін жетілдіру болып табылады. Тыңдаушылардың білімін жетілдіру мерзімі төрт айға созылатын курстар бойынша атқарылады. Курстар жылына екі рет қыркүйек – қаңтар, қаңтар – мамыр айлары аралығында өтеді. Оқу үдерісі институт басшысы бекітіп, ҚМДБ-мен келісілген оқу жоспары негізінде жүргізіледі.

Институт ашылғалы 19 топ құрамында 812 тыңдаушы курсты бітіріп шықты. Тыңдаушылар ҚМДБ құрамындағы мешіттердің қызметкерлері болып табылады, оларды республиканың барлық аймағындағы облыс имамдарының жолдамасымен жіберу тәжірибесі қалыптасқан.

Институт ректоры Алсабеков Мұхаммед Хусайн Усманұлы – теолог ғалым, 50-ден астам діни әдебиеттердің авторы, философия ғылымдарының докторы. Республика Президенті және Министрлер кабинетінің аппаратында халықаралық діни ұйымдармен қарым-қатынас мәселелеріне қатысты Сараптамалық кеңестің және «Алматы – Хельсинки – Париж» адам құқығын қорғау комитетінің мүшесі.

Республикалық имамдардың білімін жетілдіру Ислам институтындағы оқу мерзімі – төрт айды қамтып, ондағы пәндер қазақ және араб тілінде оқытылады. Институтта ғылым докторлары, кандидаттар мен жоғарғы білімді ұстаздар дәріс береді.

Институтта оқытылатын пәндер:

1. Фикһ (шариғат ілімдері)
2. Хадис (Мұхаммед пайғамбардың өсиеттері)
3. Құран Кәрім және оның ілімдері
4. Тәпсір (Құран аяттарының мағынасын түсіндіру)
5. Қазақстан тарихы
6. Ислам тарихы
7. Араб тілі
8. Қазақ тілі
9. Ислам фәлсафасы
10. Араб тілінің синтаксисі
11. Тәжуид (Құран оқу ережелері).

Әрбір екі айда тыңдаушылар дәріс алған пәндерінен сынақ және емтихан тапсырады. Сонымен қатар дәріс алушы имамдар «фикһ», «ақида» және «тапсір» пәндерінен өздері таңдап алған тақырыптар бойынша курстық жұмыстар жазып, өз еңбектерін оқу соңында институт әкімшілігінің жетекшілігімен өткізілетін конференцияда қорғайды.

Институтта компьютер аудиториялары, оқу талабына сай діни әдебиеттер жинақталған кітапхана, 80 адамдық намазхана және асхана жұмыс істейді. Жоғарғы дәрежелі «имам-хатыб» мамандықтары бойынша білімдерін жетілдіріп, төрт айлық курсты бітірген тыңдаушыларға мемлекеттік үлгідегі диплом (шахада) беріледі [5]. Қазақстан көлеміндегі ауыз толтырып айтатындай ислам ілімімен қаруландырып жатқан бірегей оқу орындардың жұмыстары оңымен жүріп жатыр. Зерттеулер аталған оқу орындарын бітірген мамандардың санының әліде болса аздығын көрсетіп отыр. Ал жалпы республика көлемінде, жылына ислами діни мекемелерін тамамдаушыларың саны мыңнан астам, бұл дегеніміз Қазақстан қоғамын толық дерлік діни кадырлармен қамту жағы әліде ақсау үстінде деген сөз.

Тәуелсіздік алғаннан соң республикамызда медреселер ашу қолға алынды. Қоғамды дәстүрлі ислам дімен сауаттандыратын бірден-бір мекеме. Олардың қатарында: Әбу Ханифа медресесі, Әбу Бәкір Сыддық медресесі, Ақтөбе медресесі, Астана медресесі, Орал медресесі, Сарыағаш медресесі, Ғибатулла Тарази медресесі, Үшқоңыр (Шамалған) медресесі, Шымкент медреселерімен бірге Қожа Ахмет Йасауи атындағы сауат ашу курсы және Қауам ад-Дин әл-Иткани әл-Фараби ат-Түркістани атындағы республикалық қарилар даярлау орталығы бүгінгі күніміздегі өз жұмысын атқарып жатқан ислам діни мекемелер болып табылады.

Алматы қаласы Орталық мешіт жанында орналасқан Әбу Ханифа атындағы медресенің діни білім беруде өз жұмысын жасап жатқан мекеме. 2009 жылдың 10 тамызында ашылған медресеге исламның көрнекті ғалымының яғни Әбу Ханифаның есімі берілді. Орта Азия және Қазақстан халықтарының көпшілігі ұстанатын төрт мәзһабтың бірі осы Әбу Ханифа мәзһабы. Теріс ағымдармен күресіп, хақ дінді насихаттауға тиіс медресе түлектеріне қойылар талап та жоғары. Әбу Ханифа медресесі ашылған уақытта республиканың барлық аймақтарынан таңдалып 25 шәкірт қабылданды. Оқу мерзімі 2 жыл, 10 ай. Оқу орнында шәкірттер дәріс тындап, практикалық, зертхана сабақтарына қатысып, өзіндік жұмыстармен айналысады. Оқу жылының соңында курстық жұмыстар, сынақ, емтихан тапсырады. Аталмыш оқу орнында діни біліммен қатар, заман талабына сай, мемлекеттік білім стандартында көрсетілген пәндерден де дәрістер оқытылады. Бітіргендер «Исламтанушы» (имам немесе имамның көмекшісі) мамандығы бойынша диплом алып шығады.

Оқу ордасы қажетті барлық жиһаз, соңғы техникалық құралдар, компьютерлік сыныптармен қамтамасыз етілген. Кітап қоры жеткілікті кітапханасы да бар. Шәкірттердің оқуымен қатар, жатын орны, тамағы да тегін. Медресеге қабылдау жер-жердегі аудан, облыстардың имамдарының ұсынысымен жүргізіледі. Білім беру жүйесі Қазақстан Республикасы мемлекеттік білім беру стандарттарына сай 60 пайызы діни, 40 пайызы дүниеауи пәндерден тұрады. 2010 жылы оқу

орнында 52 бала дәріс алды. Алдағы жылдары бұлардың қатары толығады. Болашақта медреседе маман дайындау деңгейіне, білім бағдарламаларының құрылымы мен мазмұнына байланысты талаптар күшейтіле түседі, білім беру үрдісіндегі кадрлық іріктеу, оқу-әдістемелік, материалдық-техникалық базаны жақсарту шаралары іске асырыла бермек. Сондай-ақ оқу үлгерімі жоғары түлектерге өз білімдерін Нұр-Мұбарак Египет Ислам мәдениеті университетінде жалғастыруға мүмкіндік беріледі.

Медреседе сабақ беретін ұстаздардың дені өз ісінің шеберлері. Ондағы мамандарды іріктеу барысында оларға өз еліміздің ұстаздарын қабылдаумен қатар, мысырлық ұстаздар да шақырылған. Осыдан тәжірибелі шетел ұстаздарының дәріс беруі, діни білім сапасының артатыны анық. Енді медреседегі оқу бағдарламасына мен оқытылатын пәндерді қарастырар болсақ, олар төмендегідей.

I курс

1. Ахлақ (мінез-құлық)
2. Діндер тарихы
3. Араб тілінің фонетикасы
4. Ақида (ислам сенімі)
5. Ислам тарихы
6. Құран
7. Тәжуид (құранды оқу ережесі)
8. Ғибадат (құлшылық)
9. Шарифат мақсаты
10. Мәдениеттану
11. Философия негіздері
12. Қазақ тілі
13. Қазақстан тарихы
14. Саясаттану және әлеуметтану
15. Информатика

II курс

1. Араб тілінің морфологиясы
2. Практикалық араб тілі
3. Хадис ілімі (Мұхаммед пайғамбардың өсиеттері)
4. Дінтануды оқыту әдістемесі
5. Діни философия
6. Тәпсір (құранның астарлы мағынасын ашу)
7. Ғылым және дін
8. Ислам тарихы
9. Құран
10. Экология
11. Этнопедагогика
12. Педагогика және психология

III курс

1. Араб тілінің синтаксисі
2. Усулу-л фикһ (шариғат ілімдері)
3. Мәзһабтар және бағыттар (ислам мектептері мен бағыттары)
4. Ислам тарихы
5. Мәзһабтар тарихы
6. Қазіргі фикһ мәселелері
7. Ислам мәдениеті және өркениеті
8. Хадис ілімі
9. Хұтпа (шешендік өнер)
10. Араб тілі
11. Тәпсір (Құран аяттарының мағынасын түсіндіру)
12. Экономика негіздері
13. Құқық негіздері

Бұл пәндер республика көлеміндегі барлық медреселерге ортақ болып табылады [6; 21-24 бб.]. Павлодар қаласының екінші мөлтек ауданындағы мешіт жанынан ашылған, медресеге Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) сүйікті сахабасы (досы), ізгі жолын жалғастырған Әбу Бәкір

Сыддықтың (р.а.) аты берілген. Медресе 2008 жылдың 16 тамызында жаңа мешіт пен медресе салтанатпен есік ашты. Бұл медреседе дәріс беретін ұстаздар араб елінен келген екі ұстаз, түрік жұртының бір ұстазы дәріс береді. Олар медреседе шәкірттермен бірге жатып, әрі діни білімге, әрі имандылық тәрбиесіне баулып, ізгілікке үйретуде. Араб мемлекетінің ұстаздары шәкірттерге араб тілімен шарият негіздерінен дәріс жүгіссе, түрік елінің ұстазы құранды мәнерлеп оқудан дәріс береді. Бұлардан басқа өзіміздің Отандас ұстаздар да өз еңбектерін сіңіруде. Аталған діни мекемеге Павлодар облысы мен қатар Ақмола, Петропавл, Қостанай, Көкшетау, Семей, Өскеменнен келіп білім алып жатқан шәкірттер де бар. Бұл оқу орынның мақсаты білікі де білімді мамандар дайындап, жоғарыда атап кеткен өңірлердің діни ақуалын жақсартуға өз қажыр қайратын жұмсауда.

2008 жылы қазан айында Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы, Бас мүфти, шейх Әбсаттар қажы Дербісәлінің ұсынысымен Ақтөбедегі «Нұр-ғасыр» мешіті жанынан Ақтөбе медресесі ұйымдастырылды. Мақсат — ұлттық және жалпыазаматтық құндылықтар, ғылым мен тәжірибе жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсібін шыңдауға бағытталған діни білім беру. Мұнда оқу бағдарламасы негізінде ислам және иман негіздері оқытылып, дін қызметкерлері, дінтанушылар даярланады.

Мекеме ҚР Әділет министрлігі Діни істер комитетіне 2009 ж. 29 желтоқсанда тіркеліп, ҚР Білім және ғылым министрлігінен АБО137342 нөмірлі мемлекеттік лицензиясын алған.

Ел Ордасы, Астана медресі 2007 ж. 1 шілде де ҚМДБ Әбсаттар қажы Дербісәлі мен ел басы Н.Ә. Назарбаевтың қатысуы мен салтанатты ашылуы болып өтті. Президент медресенің оқу ғимараты мен жатақханасын аралап көріп, шәкірттерге сәттілік тіледі.

Н.Ә. Назарбаев дін қызметкерлеріне: **«Біз өз мамандарымызды өз елімізде оқытуымыз қажет. Оған толықтай мүмкіндік бар. Әрбіріміз елдің ынтымағы мен бірлігін нығайту жолында аянбай еңбек етуге тиістіміз. Бұған сіздердің қосар үлестеріңіз салмақты»**, — деген еді. Қазіргі уақытта медреседе жүз шікірт тәрбиеленуде. Бітірген түлектер «исламтанушы» мамандығының дипломын алып, имамдық қызметімен жұмыстарын атқару үстінде.

Батыс Қазақстан облысындағы «Қызыл медресе» жүз елу жылдан кейін есігін қайта ашты. Бұл оқу орынның траихына қысқаш тоқталар болсақ, Орал қаласында ертеректе үш медресе болған. Соның бірі — XIX ғасыр соңында ашылған Мутыгия медресесі. 1894 жылы Ордадағы барлық медреселер мен мектептер саны 36-ға жетіпті. Ал 415 ер бала оқыған екен. Өлкеде бұдан басқа да медреселер болған.

Оралдағы медресе ғимараты қалалық қызыл мешіттің ауласында салынған. Қызыл мешіт деп аталуы оның қызыл кірпіштен өрілгендігінен екен. Әлі күнге өз нақышы мен бояуын сол қалпы сақтап тұр. Медресе де осы мешітпен түстес, қызыл кірпіштен салынған. Медресе үш қабатты. Алпыс шәкірттің оқуына толық мүмкіндік жасалған. Арнаулы компьютер сыныбы бар. Медресенің оқу мерзімі екі жыл, он ай болса, сол үш курс үшін арнайы жеке-жеке сынып пен жатақхана, ортақ асхана, ұстаздар бөлмелері де тиісінше жабдықталған [7; 10 б.].

Республикадағы жалпы медреселердің білім беру жүйесі бәріне бірдей, аталғам медреселерді жоғары көрсеткішпен тамадаған мамандарды одан әрі оқуын жалғастыруға мүмкіндік алады.

Қазақ қоғамының өткен тарихындағы мектептер мен медреселердің оқу бағдарламаларын қазіргі діни оқу жүйесімен салыстыра кетейік. Қоғамда көбіне-көп қалыптасқан пікір ертеректегі ислами медреселерде құранды зудыратып оқу және жаттап алумен ғана шектеледі дейтін пікірлер қалыптасқан. Осындай пікірлердің жаңсақ пікір екендігін және сол кезде де қоғамның сұранысын қанақаттандыратын пәндерді оқытқан айта кеткен жөн.

XIX ғасырдың аяғы мен XX-ғасырдың алғашқы ширегіндегі қазақ даласындағы медреселерде тек діни оқулықтармен ғана шектелмегенін солмен қатар танымдық ғылыми пәндер де жүргенін қолдағы деректерден көре аламыз. Мектеп, медреселерді ашып оқу жұмысын талапқа сай ұйымдастыру өмір қажеттілігінен туындаған табиғи құбылыс болатын. Сондықтанда оқылатын пәннің, жиынтығын анықтау, қай бағытта оқыту керектігіне байланысты сол кездің өзінде-ақ оқу бағдарламасы жасалды, солардың көмегімен тиянақты жұмыстар жүргізілгенін байқаймыз. Бұл тұрғыдағы жаңа бағыттар орта ғасырларда қалыптасқан о дүниелік танымдарды уағыздайтын діни мектептердің қоғам дамуындағы сұраныс пен талапты, күн тәртібіндегі келелі мәселелердің шешімін ғылыми тұрғыдан танып білуге, осы дүниелік өмір қажетін өтеуге арналған деректерді оқытатын жаңа құрылымдағы мектеп болды. Оқу-ағарту жүйелеріндегі жаңашыл бағытың біріне айналды. Әрине, бұл мектептерде де мұсылмандық бағыттағы ислам дінінің негіздерінен де білім берілді. Сол кездегі медресе мен мектептердің оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізу, оқыту процесінің алдына қойған мақсаты мен міндеттерін орындау, оған қол жеткізу

барысында жасалған бағдарламада оқу материалының ғылыми-практикалық деңгейі, мазмұны, шәкірттерді оқытудағы әдістері мен қолданылатын қажетті құралдар тағы басқа мәселелердің шешімін табуда жұмыстар жүргізілді. Мәселен, бұрынғы Экбан медресесі (1899ж.) 1906 жылы Токмак медресесі болып қайта құрылған болатын. Ондағы оқу мерзімі 5 жыл болды. Осы жаңа құрылымдыққа ие болған оқу орнының бағдарламасында: Өтетін пәндері: 1. Мұсылманша сауат ашу, 2. Арифметика, 3. Дінтану, 4. География, 5. Ислам тарихы, 6. Анатомия, 7. Араб тілі, 8. Бастауыш оқыту, 9. Таза жазу. Аталған пәндердің оқу барысын сыныптық кезеңдерге бөліп көсетейік. I-сынып: әліппе, арифметика, пәндерді көрнекілікпен оқыту, мәтін оқу, диктант, таза жазу және дұғаны жатқа айту. II-сынып: арабша оқу, дінтану, мәнерлеп оқу, арифметика, диктант, пәнді көрнекілікпен оқыту, таза жазу. III-сынып: Құран, дінтану, қасиетті тарих, география, мәтін оқу, пәнді көрнекілікпен оқыту, арифметикалық 4 амал, диктант және таза жазу. V-сынып: Құран, дінтану, география, арифметика, анатомия, араб тілі, ислам тарихы, грамматика, пәнді көрнекілікпен оқыту, мазмұндама жазу және таза жазу.

V-сынып: Құран, ислам заңы, араб тілі, пәнді көрнекілікпен оқыту, Ресей географиясы, арифметика (бөлшекте оқыту) [8; 34-35 бб.].

Міне көріп отырғанымыздай исламның негізгі қағидалары мен бірге ғылыми пәндер де қоса жүргізілген.

Білім беру саласындағы діни мекемелердің оқу бағдарламасындағы діни сабақтардың артықшылықтары мен басымдылығын көрсетеді. Бұнда халықтық білім берудегі діни оқу орындарының маңызы мен ерекшелігін ескерсек, қоғамның діни сауатын көтеруге жоғарыда аталған қазіргі оқу орындарының қауқары жетерлік. Мемлекет тарапынан қамқорлыққа ие болса, ол біздің қоғамның діни әлеуетін жақсартта түсуіне, сырттан келетін қауіптердің алдын алуға өз септігін тигізетіндігі сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Өткелбаев Б. Ежелгі ислами оқу ошақтары және оқу-ағарту ісі // Ислам және өркениет.-2012. 11-20 сәуір (№11).-12 б.*
2. *Дербісәлі Ә. Қазақстанның діни оқу орындары. Қазақ, орыс, араб, ағылшын тілдерінде. – Алматы. Атамұра, 2011. – 240 б.*
3. *Дербісәлі Ә. Қазақстанның діни оқу орындары. Алматы. Атамұра, 2011. – 240 б.*
4. <https://qazradio.fm/kz/news/13283/> 14.04.20жс.
5. <http://www.antisekta-kyzylorda.kz/kaz/content/respublikalik-imamdardin-bilimin-zhetildiru-islam-institutu> 2013 жс.
6. *Дербісәлі Ә. Қазақстанның діни оқу орындары. Атамұра, 2011. – 240 б*
7. *Өмірбек Оңғарбай қажы. Қызыл медресе жүз елу жылдан кейін есігін ашты // Егемен Қазақстан.- 2008.- 14 қазан.-10 Б.*
8. *Абай атындағы ҚазҰПУ-дың хабаршысы, «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, №1(7), 2005 жс.*

МҒТАР 04.41.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.26>

Матжанова І.Ә¹, Матжанова Қ.К.²

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

²*Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы
(Алматы, Қазақстан)*

«ЖАСТАР» КАТЕГОРИЯСЫН АНЫҚТАУ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақала жастарды жеке әлеуметтік топ ретінде қарастыруға бағытталған. Жастарды жеке әлеуметтік топ ретінде қарастыру «жастар» ұғымын анықтаудан, сондай-ақ осы категорияның негізгі сапалары мен сипаттамалары көрініс табатын жас мөлшерінің шегін айқындаудан басталады. Жастардың жас мөлшерінің шегі олардың білім алуымен, кәсіби іс-әрекеттерімен байланысты. Бұдан жастардың жас мөлшері шегінің қозғалмалылығы туындайды. Мақала